1/1

prvá časť

prvá kapitola

ZRKADLO BLÁZNOV

Mojou najúspešnejšou tanečnou hrou bolo Zrkadlo bláznov[1], alebo ho aspoň najčastejšie uvádzali. Niekoľko zím som precestoval s touto hrou krížom-krážom rozličnými krajinami. V Hollywoode, v americkom filmovom raji, mi raz istý človek od strieborného plátna vysvetľoval, že je smiešne, ak človek plytvá silami na osobných vystúpeniach. „To, čo vy vytvoríte za celý rok, urobíme my za jediný deň. Ak dáte horko-ťažko dokopy tristo predstavení svojej hry, znamená to, že ste vystúpili pred okolo tristotisíc ľuďmi. Čo to je? Veď to nie je ani len počet obyvateľov stredne malého mesta. A na to potrebujete minimálne rok, ak nie viac. My však hráme počas jedného večera pre státisíce divákov v mnohých mestách súčasne. Tak sa človek preslávi. Nakoniec nás poznajú všetci ľudia, počínajúc Eskimákmi a končiac austrálskymi aborigénmi, a tak sa aj dajú zarobiť peniaze. Nechajte to pochabé komediantstvo, robte filmy!"

Avšak tanečné umenie nie je – žiaľ či chvalabohu – umením, ktoré by sa dalo zachytiť strojom a spracovať na konzervy. Keď človek spraví ten správny skok, stroju unikne, a ak sa šikovne zvrtne, ten hlúpy stroj neuvidí nič, len beztvarý oblak. K tancu patrí živý, celý človek a veľký priestor, v ktorom môže rozhýbať veselosť i smútok. Okrem toho je potrebné, aby mohol človek disponovať časom tak, ako sám chce. Zázračná rýchlosť sa strieda so zamyslením, ktoré akoby trvalo večnosť. Preto som Zrkadlo bláznov nedal nafilmovať.

Nezostáva teda nič iné, len aby mi vybudovali pekné nové tanečné divadlo a zostavili skvele zaplatenú tanečnú skupinu – vtedy budem rád opakovať Zrkadlo bláznov tak často, pokým ho neuvidia všetci milovníci filmu, od Eskimákov až po brazílskych Indiánov. Keďže však okrem tých šťastných trikrát stotisíc, čo videli moju hru, jestvuje ešte ďalších približne štyristo miliónov poľutovaniahodných ľudí, ktorí túto hru nevideli, chcel by som o Zrkadle bláznov niečo porozprávať.

Predpokladajme, že hra chce ukázať bláznov pohľad na svet. Mimochodom, blázon sa až tak veľmi neodlišuje od normálnych ľudí. Možno je niekedy o čosi veselší a inokedy o čosi vážnejší než oni. Pre ostatných ľudí je jeho chuť do života a trúchlenie nad smrťou buď príjemným, alebo strašidelným divadlom, a tak bláznovi neraz zíde na myseľ, aby si zvolil za svoje povolanie práve divadelné herectvo.

V mojom Zrkadle bláznov sú len dva kolové tance[2], alebo ak chcete, dve dejstvá, pričom ten prvý tanec môžeme nazvať tancom života a druhý tancom smrti. Nič nie je prirodze-

1 Zrkadlo bláznov malo premiéru v Berline r. 1926.

2 Kolo, kruh je pradávnou tanečnou formáciou, s ktorou sa dodnes stretávame v ľudových tancoch po celom svete. Pojem kolový tanec Laban používal vo viacerých významoch – ako označenie celého diela (Reigenwerk) alebo jeho časti (Reigen).

nejšie než to, že prvý tanec je živý ako potôčik a druhý smutný ako smrť. Ako príjemnú zmenu zažívame niečo podobné aj počas našej vlastnej existencie.

Blázon by mohol celý príbeh odtancovať aj sám. Aby si to však uľahčil a hru stvárnil pre divákov ako bohatšiu na zmeny, má niekoľko protihráčov. Nazvime ich „Hrdosť-Pokora", „Radosť-Strasť" a „Láska-Nenávisť", aj keď sa v divadelnom programe nazývajú inak. Všetci majú dve tváre.

„Hrdosť-Pokora" je vážny pán, v hre na smútok stvárňuje Smrť ako krutého a zároveň dobrotivého vládcu, v komédii života však sklopí zrak.

„Radosť-Strasť" je žena, ktorá znáša tanec života a v tanci smrti vyžaruje zmierlivú miernosť, ba dokonca vnáša do smútku jas.

Aj „Láska-Nenávisť" je žena; tá zase miluje život a nenávidí smrť.

Okrem toho je tu ešte istý počet ľudí, ktorí sa na tanci života zabávajú ako klauni a všetko sa im vidí nádherné, zatiaľ čo počas tanca smrti vytvoria dôstojný smútočný sprievod.

O čom je táto hra?

Môj priateľ Gašparko, pochádzajúci z môjho detského bábkového divadla**3**, príležitostne poznamenal:

„Vieš, ľuďom je vlastne divadlo ukradnuté! Čo ich baví, to sú stretnutia, na ktorých sa žerie a chľastá, koniec!"

Napriek mojej úcte k jeho múdrosti mu však musím protirečiť, aspoň pokiaľ ide o bláznovstvo. Obžierajúcich sa a chľastajúcich bláznov, ktorých som stretol vo svojom živote, by som mohol spočítať takmer na prstoch jednej ruky. Ale pri inom druhu – pri bláznoch lásky – by sa človek takmer spýtal: Kto ním nie je?

Tak som si teda zvolil za hlavné bláznovstvo lásku, pretože v nej je obsiahnuté všetko: hrdosť i pokora, radosť i strasť a v neposlednom rade aj nenávisť, odvrátená strana lásky.

Čo všetko predstavovali moje tri snové postavy okolo mňa – ja som tancoval postavu blázna –, to sa dá len nedostatočne vyjadriť slovami, práve preto, že to bol tanec. Ale môžem porozprávať, ako mi zišlo na um napísať túto smiešnu hru.

Vlastne išlo o spomienku z bábkového divadla mojich detských liet. Vtedy však nešlo o lásku, ale o zázračný modrý kvet. –

Hlavnými postavami môjho bábkového divadla boli okrem Gašparka a Čerta aj Veslár, niekoľko Sedliačok a jeden Herec. Moja obľúbená hra mala symbolický charakter. Zobrazovala temnú kapitolu našej rodinnej histórie. Môj otec mal niekoľko bratov**4**, ktorí zaujímali rozličné významné a vplyvné postavenia a funkcie. Len jeden sa nevydaril. Bol komediantom, jedným z najlepších hercov Nemecka**5**. Keď si zvolil svoje povolanie, zakázali mu používať rodičovské priezvisko. Moji príbuzní objavili so skrývanou obavou podobnosti medzi mnou a týmto strateným synom rodu. Okrem toho som im ja, nešťastník, tak svojím zovňajškom, ako aj svojimi činmi pripomínal ešte aj istého legendami opradeného prastrýka**6**, ktorý bol súčasníkom nepohodlný pre svoje fantastické nápady, akým

3 Laban mal v rodnom meste možnosť vidieť predstavenia kočovných bábkarov, ktorí prichádzali z Rakúska a z Čiech. To ho mohlo podnietiť k zriadeniu svojho domáceho bábkového divadielka.

4 Pozri obrázok č. 7 a rodokmeň.

5 Adolf Izidor Laban-Mylius (Milius). Pozri str. 140, obrázky č. 7, 14 a rodokmeň.

6 Z Labanových prastrýkov nebol nikto členom veslárskeho klubu, iba strýko József Lábán. Pozri obrázok č. 7 a 16.

bolo napríklad založenie veslárskeho klubu[7]. Aby ma odstrašili, v desivých farbách mi rozprávali o tajuplnom konci tohto zvláštneho muža. Našli ho mŕtveho v člne – pritom najkrajší čas svojho života strávil práve na veľkej rieke[8]. Samozrejme, že som sa nevedel ubrániť sympatiám k týmto dvom rodinným outsiderom. Popri Gašparkovi a Čertovi sa stali hrdinami môjho prvého diela. Nato však, aby som objasnil priebeh deja a zvlášť úlohu Svätej sedliačky, musím sa vrátiť ešte hlbšie do minulosti.

Môj rodný dom[9] stál pri veľkej, širokej rieke, na ktorej tak neslávne skončil môj prastrýko. Oproti oknám, z ktorých môj detský zrak po prvý raz uvidel krásy tohto sveta, stál uprostred obrovských storočných striebristých stromov, ktoré sa tiahli po ľavom i pravom brehu do nekonečnej diaľky a takisto hlboko do krajiny, ako jediná budova legendárny, mojím prastrýkom založený veslársky klub. Boli to staré luhy[10], kde boli okrem nespočetných múch aj preháňajúce sa strigy a škriatkovia. Vlny veľkého prúdu odhalili poprepletané korene. Len okolo veslárskeho klubu bola pekná piesčitá pláž. Odtiaľ vyrážali malé, rýchlo sa plaviace člnky, na ktoré som sa tak rád a vytrvalo díval. Na rieke však bol ešte jeden zvláštny úkaz. Zjavovali sa tam dlhé ťažné člny, obsypané obrovskými pestrými ružami. Z ruží stúpal k nebu slávnostný spev, ktorý tu a tam prerušoval mierny hlahol zvonov. Obrovské ruže – to boli rozprestreté pestré sukne sedliačok. Neskôr som sa dozvedel, že sa takto dopravovali na pútnické miesto[11], aby sa tam kajali za svoje hriechy. Keďže som vtedy ešte nevedel vysloviť „r", vo svojej naivite som týchto zbožných ľudí nazýval „Ludenklub"[12], práve tak ako aj posádky rýchlo sa plaviacich člnkov.

Počas tichých večerov mi prastará mama[13], ktorá bývala hneď pri nás a ktorú sme veľmi často navštevovali, rozprávala o modrom kvete, ktorý kvitol oproti v luhoch na veľkej skale. Kto sa zmocnil tohto kvetu, ten žil večne. Doteraz sa ho však nikomu nepodarilo odtrhnúť, pretože každý, kto sa pokúsil vyliezť na skalu, sa zrútil a okamžite bolo po ňom. Túto a podobné historky rozprávala zvyčajne vtedy, keď nás vyčerpalo tancovanie na veľkej koženej pohovke a okolo okrúhleho stola. Keď potom staré hracie hodiny nad pohovkou vydali niekoľko zvláštnych zvukov, ktoré zneli takmer ako žaloba, posadali sme si jej okolo širokej skladanej sukne a plní očakávania sme hľadeli do dobrotivej tváre pod bielym čepcom. Okrem zázračnej kvetiny sme počuli aj o slávnom cisárovi Napoleumovi[14], ktorý musel byť riadny huncút. Keď bol môj starý otec ešte chlapec, rýchlo zaliezol pod posteľ, keď pod oknami izby, kde teraz sedela rozprávajúca stará mať, prechádzal tento Napoleum so svojimi divými hordami.

7 Prešporský veslársky klub – Pozsonyi Hajós Egylet – Pressburger Ruderklub bol založený na podnet miestnej aristokratickej mládeže 5. 2. 1882. Neskôr sa stali členmi aj dôstojníci a zámožní mešťania. Pozri str. 133–134, 142, obrázky č. 6, 15 a mapu mesta (č. 8).

8 Dunaj v Bratislave.

9 Labanov rodný dom už neexistuje, stál na Duna-kőpart – Donauquai (dnes Rázusovo nábrežie). Pozri str. 133, obrázky č. 4, 15 a mapu mesta (č. 7).

10 Dnešná Petržalka (Ligetfalu – Engerau).

11 Mariazell v rakúskom Štajersku, kam sa pútnici plavili po Dunaji po Melk, odtiaľ pokračovali po suchej zemi.

12 Ide o slovnú hračku, ktorá má v nemčine mierne obscénny nádych, pretože „Luder" znamená „potvora", ale aj napríklad „ľahké dievča". Tým, že malý Rudolf nevedel vysloviť prvé R v slove Ruder-, sa zmenil aj názov klubu: z veslárskeho na „klub potvor".

13 V tom čase však Labanova prastará mama už nežila, pozri str. 138 a rodokmeň.

14 Reinterpretácia mena francúzskeho cisára Napoleona Bonaparteho. Slovo „Napoleum" sa Labanovi v nemčine lepšie rýmovalo.